

Дарія Дедович



ФІНАНСОВА КРИЗА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ТА СПРОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 20-і рр. ХХ ст.

У статті розглядаються причини та особливості фінансової кризи в освітній галузі України у 20-і рр. ХХ ст. та аналізуються заходи центральної і місцевої влади щодо покращення фінансування загальноосвітніх шкіл на Чернігівщині.

Ключові слова: школа, фінансування, кошти, бюджет, плата за навчання, самообкладання.

Держави, у яких панує демократія, всіляко заохочують плюралізм думок та концепцій в освітній сфері на відміну від тоталітарних режимів, які зацікавлені у відсутності розмаїття точок зору на освіту. Це змушує керівництво будь-якої тоталітарної держави працювати над концепцією та моделлю освіти, щоб створити саме ту систему навчання та виховання, яка йому потрібна. Радянські вожді не були винятком. Завданням освіти після встановлення радянської влади стала докорінна перебудова суспільної свідомості у комуністичному дусі. Як зазначав у своїй доповіді М. Бухарін, «Ми прийдемо до соціалізму, або, з нашої точки зору, яку я тут зараз розвиваю, ми будемо спроможні перебудувати масову психологію так, як цього потребують інтереси комунізму, тільки у тому випадку, якщо у нас буде забезпечене правильне співвідношення між партією, як найраціональнішим, так би мовити, найрозумнішим втіленням комуністичної енергії, між робітничим класом, який ця партія веде за собою, та між селянством, яке робітничий клас веде за собою» [1, с. 5].

Для досягнення мети необхідна була розвинена система закладів освіти з відповідно підготовленим педагогічним персоналом і всіма необхідними допоміжними засобами та обладнанням – спеціальними кабінетами, майстернями, лабораторіями, дослідними господарствами, посібниками та допоміжною літературою, не кажучи вже про підручники. Цього новостворена держава, яка ще не оговталася від громадянської війни та піддавалася ризикованим економічним експериментам, забезпечити не змогла.

У статті здійснено спробу визначити причини складного економічного становища закладів початкової освіти, проаналізувати заходи центральних та місцевих органів влади, спрямовані на подолання фінансової кризи в освітній галузі та їхню ефективність на прикладі Чернігівщини у 20-і рр. ХХ ст.

Зазначена проблема досі не знайшла належного відображення у науковій літературі, хоча ряд дослідників розглядав кризові явища у фінансуванні освіти в Україні у 20-і рр. ХХ ст. у загальноукраїнському контексті. Так, побічно торкалися питання фінансування загальноосвітньої школи в Україні у 20-і рр. ХХ ст. О. О. Войнович, О. Б. Бистрицька, Л. В. Потапова [2, с. 126]. В. В. Липинський та В. М. Гололобов досліджували питання фінансування професійних шкіл та шкіл фабрично-заводського учнівства, матеріальне забезпечення педагогів [2, с. 128].

Через економічну кризу у державі на початку 20-х рр. ХХ ст. асигнування на освіту майже припинилось. Якщо у 1921 р. на ці цілі витрачалось 10,4% державного бюджету, то наприкінці 1922 р. – лише 2-3%. З цих коштів лєвова частка спрямовувалась на допомогу голодуючим дітям [3, с. 100]. Через відсутність фінансування школи масово закривались

або перетворювалися на харчові пункти для населення. Значно ускладнило ситуацію й те, що Україна приймала велику кількість голодуючих дітей з Поволжя.

Скорочення кількості шкіл та учнів було ще масштабнішим у окремих регіонах УСРР, особливо у південних, які найбільше потерпали від посухи, неврожаю та голоду. Так, у Запорізькій губернії з 1054 шкіл закрилось 406, в Одеській з 1500 шкіл функціонувало лише 600 [4, арк. 159].

У 1923/1924 н. р. лише 43,1% дітей України віком від 8 до 12 років були школярами. Ще гіршою була ситуація із залученням до школи дітей старшого віку, яких навчалось лише 4,2%. Це було також викликано важким економічним становищем населення. Діти, які підростали, були змушені залишати школу, щоб допомагати батькам у господарстві або навіть йти працювати.

Держава не була спроможна повністю фінансово підтримувати свої освітні програми. Про це свідчить той факт, що до складу державних засобів, за декретом РНК УСРР від 31 травня 1921 р. «Про постачання харчуванням і предметами широкого споживання шкільно-виховних установ», входила тільки вартість продовольства, яке відпускалося для установ соціального виховання (це були так звані «гарячі сніданки» у шкільних їдальнях, які, у кращому разі, складалися з гарячої каші). Тим часом у примітці до постанови йшлося про те, що через брак коштів та продовольства це постачання проводилося у загальному порядку з робітничим населенням. У сільській місцевості з державних фондів постачалися лише дитбудинки [5, арк. 110].

Відповідно до постанови ВУЦВК від 16 серпня 1922 р. фінансування закладів освіти майже повністю знімалося з державного бюджету та передавалося на місцевий бюджет [6, арк. 33]. Фінансування освітніх програм покладалося на місцеві органи влади, підприємства, громадські організації. У селах розповсюджувалася паливна, будівельна та ремонтна повинності, а також «натуральне самообкладання». Усі ці заходи можна розглядати як завуальовану суспільну плату за навчання. Доцільним, на нашу думку, тут буде навести витяг з промови Народного комісара освіти Г. Гринька на Всеукраїнській нараді завідувачів губернських відділів народної освіти від 24 листопада 1924 р., який свідчить про те, що школи на місцях фактично кинуті напризволяще: «Вивчайте становище на місцях, пробуйте всіх засобів, зв'яжіться зорганізовано з підприємствами, з кооперацією, утворюйте вже тепер запаси у ваших установах шляхом ощадної та економної витрати ресурсів, які ви одержуєте» [7, арк. 868].

Постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. «Про зміну постанови про місцевий бюджет» зазначалося, що місцевий бюджет мав узяти на себе видатки по організації, забезпеченню приміщеннями, опаленням, освітленням, ремонтом, а також видатків по навчальній частині і повному утриманню педагогічного та технічного персоналу закладів соціального виховання. До того ж з серпня 1922 р. заклади соціального виховання поступово передавалися на місцевий бюджет [8, арк. 13].

Народний комісар освіти УСРР Г. Гринько усіма можливими засобами намагався подолати фінансову кризу в освітній галузі. Так, з його ініціативи уряд прийняв низку документів, які мали на меті подолати основні проблеми в освіті та забезпечити більш-менш нормальне функціонування навчальних закладів. На основі прийнятих документів можемо підсумувати основні джерела існування навчальних закладів. Це, окрім фінансування навчальних закладів з державного та місцевого бюджетів, запровадження платного навчання для певних категорій населення, кошти, які надходили від договорів про самообкладання сільського населення, надання усім навчальним закладам у користування земельних ділянок, прибутками з яких розпоряджалися вони самі.

Крім цих джерел фінансування, загальноосвітнім закладам надали право брати участь у ринкових відносинах та приймати кошти від патронуючих організацій. До того ж торговельні та промислові підприємства мали право робити внески до шкільних бюджетів. Окрім грошей з місцевого та державного бюджетів, держава виділяла субвенцію*, яка могла бути досить значною. Скажімо, субвенція в останні місяці 1922/23 н. р. становила

* Субвенція (лат., приходжу на допомогу) – форма фінансової допомоги держави окремим галузям господарства, банкам, підприємствам у періоди економічних криз або з метою розгортання військової промисловості і пов'язаних з нею галузей.

56934 золотих крб. на місяць. Уся сума субвенції призначалася лише на оплату праці сільських працівників соціального виховання [9, арк. 13].

Навчальним закладам дозволили організовувати виробничі підприємства та продавати власну продукцію, а прибутки від продажу використовувати на власний розсуд. Переважно це були найпростіші майстерні, і продукція, виготовлена ними, була низької якості і не могла конкурувати з товарами промислового виробництва.

Окрім цього, освітні заклади могли продавати непотрібне майно шкіл, а також організувати концерти, вистави, лотереї і розпоряджатися коштами, отриманими від цих заходів, самостійно. Для школярів звичайним явищем у ті часи було збирання утильсировини та металолому. Кошти від цих кампаній також спрямовувалися на забезпечення шкіл, але вони були мізерними у порівнянні з реальними потребами [9, арк. 25].

Певну підтримку для шкіл складали кошти заможних батьків, діти яких навчалися, та пожертви приватних осіб, котрі бажали підтримати навчальні заклади. Але вони були нечисленними [10, арк. 129].

Поширеною практикою на початку радянської доби в Україні були суботники, тижневики та місячники освіти, метою яких був збір коштів для галузі, але значних фінансових надходжень вони дати не могли, перш за все через бідність населення. Декретом ВУЦВК від 10 жовтня 1921 р. було встановлено одноразовий грошовий збір у містах та містечках України, кошти від якого направлялися на забезпечення потреб культурно-освітніх закладів (у першу чергу шкіл).

Велику ставку влада робила на надзвичайну енергію та трудовий ентузіазм учителів. У багатьох школах на селі, які не отримували фінансування з жодного з джерел, окрім слабого місцевого бюджету, працівники освіти змушені були фактично «приймати милостиню». Це полягало переважно у тому, що вчителя по черзі годували всі селяни, або ж у індивідуальних чи групових приношеннях (складалися переважно з продуктів харчування). Досить часто вчительство жило за рахунок відведених земельних ділянок і власного господарства. Траплялися випадки, коли вчителі були змушені найматися на іншу роботу [10, арк. 16].

Декретом Ради народних комісарів і Народного комісаріату освіти від 9 березня 1919 р. з 1 вересня 1919 р. встановлювалося безкоштовне навчання.

Але вже 1922 р. керівництво Народного комісаріату освіти УСРР через важке матеріальне становище закладів освіти усіх рівнів було змушене ухвалити рішення про введення плати за навчання. 21 березня 1922 р. РНК УСРР ухвалив постанову «Про запровадження плати за навчання у вищих школах УСРР» [11, арк. 127]. Згідно з нею безоплатним було навчання у I концентрі усіх трудових шкіл, у II концентрі трудових шкіл на селі, у школах селянської молоді, дитбудинках, школах з ліквідації неписьменності, школах фабрично-заводського учнівства, сільськогосподарського учнівства, у радянських партійних школах, на робітничих факультетах, у робітничих вечірніх технікумах і університетах та у комуністичних університетах.

У II концентрі трудових шкіл на селі дозволялося брати плату з осіб, які жили на нетрудові доходи (займалися торгівлею, мали підприємства), та з позбавлених виборчих прав, якщо вони платили прибутковий або сільськогосподарський податок. В усіх інших навчальних закладах тимчасово дозволялося брати плату за навчання.

Фінансову скруту відчували не тільки початкові сільські школи. У важкому становищі перебували і заклади професійної освіти. 1922 р. був надзвичайно складним для учнів Чернігівської школи акушерок. Вони не отримували пайка, не були забезпечені стипендіями та гуртожитком. Учні були змушені вивчати дисципліни по записках через те, що підручники за ринковими цінами були занадто дорогими та недоступними для них.

Учні медичних професійних шкіл мали практичні заняття у відділеннях губернської радянської та міської радянської лікарень Чернігова. Незважаючи на це, вони не були забезпечені медичними халатами. Губпрофосвітою була виділена певна кількість мануфактури, з якої студенти повинні були самі пошити для себе халати, але через тотальну бідність та відсутність найнеобхідніших речей багато хто витратив цю мануфактуру на пошиття білизни [12, арк. 22].

Чернігівський губернський відділ соціального виховання отримував лише частину коштів на господарські витрати. Зазвичай їх вистачало тільки на освітлення та дрібний ремонт. Згідно з його звітом, у грудні 1922 р. сільська школа перебувала у критичному становищі. У цьому місяці було виділено 30% коштів на виплату заробітної плати учителям. Не усі укладені договори з самообкладання виконувалися [12, арк. 138]. У тих селах, де вони не були укладені, населення майже не брало участі у допомозі школі: «Самодіяльність населення у справі допомоги школі проявляється лише місцями і виражається у здійсненні дрібних ремонтів шкільних будівель» [13, арк. 9].

Розглянемо, як проводилося самообкладання, на прикладі Березненської волості Чернігівської губернії. Так, Березненський волосний відділ народної освіти повідомляв Климентинівській шкільній раді: «З огляду на незгоду громадян ваших сіл узяти школу, згідно договору, на своє утримання, волнаросвіта доводить до відома, що ваша школа з 15 вересня починається. Шкільним працівникам запропоновано з'явитися до волнаросвіти» [14, арк. 37].

Березненський волосний виконавчий комітет на виконання постанови VII з'їзду Рад та пленуму повітового виконавчого комітету мав приступити до примусового вилучення у населення самообкладання на утримання шкіл за договорами та до 1 січня вилучити 50% від загальної кількості коштів, що числяться за певною громадою. У деяких селах договори не були укладені, отже, і самообкладання не проводилося. Керівництво повинно було скласти списки платників обкладання та здійснити розкладку подесятинно, звільнивши незаможників та найбідніше населення від розкладки та розкласти відповідну кількість жита на заможніше населення та почати вилучення. У селах, де було застосовано подвірне обкладання, перерозкладку проводити було не потрібно, оскільки там залишалася попередня розкладка [14, арк. 37].

Був практично відсутній облік жита, яке було отримане при самообкладанні. Це, зрозуміло, відкривало простір для зловживань. Самообкладання, отримане від окремих сіл, мало контролюватися волвиконкомом. Волвиконкоми повинні були вести загальну облікову поволосну відомість та відомість надходжень по кожному окремому селу. Двічі на місяць – кожного 1 та 15 числа місяця відомості надавалися до повітнаросвіти [15, арк. 21]. Окремі сільські громади на Чернігівщині видавали утримання працівникам освіти, ігноруючи відомості, затверджені повітнаросвітою. Це заборонялося.

Жито, яке надходило за договорами самообкладання, зберігалось піклувальною шкільною радою окремо у кожному селі. Саме рада відповідала за збереженість збіжжя. У кожному селі сільрада мала призначити сторожа для охорони складів. З жита, що надходило за угодами, асигнувалися певні суми на ремонт шкільних приміщень та придбання підручників.

На Чернігівщині у 1922 р. ставки оплати праці освітянам на місяць по селах становили: завідувачу школи – 9 пудів жита, сторожам при одно- та двокомплектній школі – 2 пуди жита, а більше 3 пудів – тільки за відомостями, затвердженими повітнаросвітою.

Договори про самообкладання регулювалися інструкцією про передачу шкіл на утримання населення. За нею повноважними представниками повітнаросвіти та повітвиконкому для укладення угоди з сільською громадою були члени волвиконкому та волосного комітету профспілки, які персонально призначалися повітнаросвітою.

До обов'язків уповноважених входило скликання загальних зборів громадян для вирішення питання про утримання школи та підписання тексту угоди, яка скріплювалася сільською радою як адміністративною частиною села. Сільради здійснювали розкладку на усіх мешканців села, а не лише на батьків учнів: «Обкладання тільки батьків забороняється, оскільки це, фактично, введення плати за навчання» [15, арк. 21]. Члени волосних комітетів незаможних селян та інші найбільш бідні селяни звільнялися від обкладання. Якщо школа обслуговувала декілька населених пунктів, витрати на її утримання лягали на усіх мешканців району. Сума витрат на ремонт визначалася на місцях комісією у складі завідувача школи, голови сільвиконкому, члена волвиконкому та завідувача господарства школи і вносилося у договір.

До угоди також включалося опалення школи. Встановлювалася норма палива не менше 1/3 куб. сажня дров на 1 грубку на усі печі шкільної будівлі. Вартість палива визначалася на місці тією ж комісією та вносилася в угоду. У договорі містилися приблизні витрати на підручники та навчальні посібники у пудах, які становили для однокомплектної школи 25 пудів на рік, для двоконплектної – 35 пудів на рік, для триконплектної – 45 пудів, для чотириконплектної – 55 пудів, а для п'яти- та шестиконплектних шкіл – 70 пудів на рік [15, арк. 23].

Суму на утримання школи протягом перших трьох місяців потрібно було внести у двотижневий термін з дня укладання угоди. Повітнаросвіта, у свою чергу, зобов'язувалася організувати нормальну роботу школи на основі існуючих декретів та положень Наркомосвіти, підібрати штати шкільних працівників з відповідною кваліфікацією. Відповідальність за роботу у школі, за умови виконання сільською громадою умов договору лягала на повітнаросвіту. Громада не мала права втручатися у внутрішнє життя школи. У випадку невиконання узятих на себе, згідно з угодою, обов'язків сторони мали право звернутися до народного суду [15, арк. 23]. Насправді, не в усіх селах жителі погоджувалися укладати договори з самообкладання, а там, де їх все ж таки було укладено, не всі умови виконувалися, тому школи так і не отримували необхідних засобів існування.

Керівники Народного комісаріату освіти УСРР проводили диференційовану політику щодо платного навчання до жителів різних населених пунктів. Якщо жителям сільської місцевості, діти яких навчалися у I центрі трудових шкіл, гарантувалося безкоштовне навчання, то жителі інших населених пунктів мали вносити плату за навчання. Так, згідно з «Обов'язковою постановою про плату за навчання у міських та селищних школах Соцвиху Чернігівської губернії», було встановлено 4 категорії батьків учнів.

До першої категорії було віднесено власників та орендарів торговельних підприємств 3, 4 та 5 розрядів, промислових підприємств з 4 по 12 розряд та осіб без певних занять. Слід додати, що до «осіб без певних занять» у радянські часи відносили не тільки тих людей, хто насправді не працював, а й представників творчих професій – акторів, художників, письменників. Вони повинні були сплачувати щомісяця 900 крб. за дитину у грошових знаках 1922 р. [16, арк. 24].

До другої категорії потрапили власники та орендарі торговельних підприємств 2 та 3 розрядів, службовці, що отримують 20000 крб. на місяць і більше, а також особи, які використовують найману працю, але не підпадають під першу категорію. Вони платили за навчання своїх дітей 600 крб. на місяць.

Третю категорію складали власники та орендарі торговельних та промислових підприємств 1 розряду, кустарі, ремісники, селяни та службовці, заробіток яких коливався у межах від 6000 до 20000 крб.

Були й ті, хто міг бути зовсім звільнений від внесення плати за навчання. Це діти робітників та службовців, які отримували менше 6000 крб. на місяць, діти безробітних, зареєстрованих на біржі праці та у відповідних профспілках, якщо не мають іншого заробітку, червоноармійців та військовослужбовців, які отримують платню за стройовою ставкою до 10 розряду, безпосередніх працівників шкіл та дитячих закладів, діти з дитячих будинків, діти незаможних, інвалідів війни та праці та тих, хто отримує допомогу від відділу соціального страхування [16, арк. 24].

До цього документа додавався ряд важливих приміток, які конкретизували деякі особливості внесення плати за навчання дітей певними категоріями населення. Під час визначення категорії брався до уваги заробіток й інших членів родини, крім батька та матері. Якщо у школі навчалася кілька дітей з однієї родини, комісія мала право ухвалити рішення про переведення частини їх на одну категорію нижче. У повних семирічних сільських школах плата за навчання вносилася тільки за дітей, які навчалися у 5-ій, 6-ій та 7-ій групах. З внесеної плати утворювався фонд для посилення коштів цієї школи [16, арк. 69].

Розглянемо, як батьки вносили плату за навчання дітей, на прикладі двох шкіл Чернігова. Загальна кількість учнів у школі імені Б. Грінченка становила 130 чол.

Повністю від плати за навчання було звільнено 48 школярів. Окрім того, 11 чол. було віднесено до I категорії, 63 чол. – до II та 8 чол. – до III категорії. До звільнених від плати за навчання віднесли й 18 чол. з притулку. Деякі учні, які не мали права на звільнення від плати, взагалі не мали змоги платити за навчання. Так, у школі імені Б. Грінченка їх було 7. Загальна сума доходу від плати за навчання становила 164050 крб.

У Чернігівській школі імені М. Гоголя навчалось 220 учнів. З них від плати за навчання за вересень та жовтень було звільнено 55 чол. До I категорії було віднесено 40 чол., до II – 88 чол., до III – 38 чол. Загалом, плати за цей строк надійшло 52900 крб. Не внесли плату 4 учні, віднесені до I категорії, 21 учень, віднесений до II категорії, та 13 учнів, віднесених до III категорії. Отже, цілком очевидно, що плата за навчання не була посилюючою для усіх чернігівців. Вимушене введення плати за навчання призвело до скорочення кількості учнів. Учні, віднесені комісіями до III категорії, виявилися не здатними вносити плату і подавали заяви про своє виключення зі шкіл [16, арк. 69].

Згідно зі звітом про роботу Народного комісаріату освіти УСРР за 1922/1923 н. р., зазначалося, що «справа народної освіти просувається уперед більш ніж скромно. Головними причинами такого становища є хронічна відсутність кредитів у розпорядженні органів освіти, індиферентне ставлення органів влади на місцях щодо питань освіти, і, як наслідок, важке матеріальне становище працівників освіти» [17, арк. 3]. З огляду на такі складні обставини, керівництво Народного комісаріату освіти весь час намагалося зменшити видатки свого відомства. Проводилося скорочення штатів губернських відділів народної освіти. Ліквідовувалися канцелярії при окремих підвідділах Чернігівського губернського відділу освіти.

Ситуація з фінансуванням освітньої галузі в Україні загалом та на Чернігівщині зокрема залишалася складною протягом 20-х рр. XX ст. Незважаючи на невтішні реалії, в офіційних документах визнавався неухильний прогрес у фінансуванні освітньої галузі. Розглянемо це на прикладі Конотопської округи. У резолюції, прийнятій окружним з'їздом рад Конотопщини, який відбувся 23 – 27 вересня 1925 р., містилася резолюція по доповіді про народну освіту: «Констатувати, що в зв'язку з загальним зміцненням бюджету підвищилось і матеріальне забезпечення справи народної освіти на Конотопщині». «За рік роботи Окріно маються певні досягнення як в галузі охоплення населення установами окрсоцвиху й політосвіти й поліпшення навчальної, виховничої й методологічної, так і в галузі підвищення матеріального становища цих установ та робітників освіти» [12, арк. 286].

Тим часом затримка заробітної платні на один місяць була звичним явищем і спостерігалася фактично всюди. У містах заробітну плату працівникам освіти виплачували дещо швидше, ніж у селах. Найкраще з виплатою заробітку вчителям справлялися у Бахмацькому, Борзенському та Кролевецькому районах округи.

Таким чином, педагоги, які не мали присадибних господарств або не займалися іншою працею, були змушені давати приватні уроки дітям заможних батьків (що суворо заборонялося) або жити надголодь. Раціон сільського вчителя містив переважно овочі, зернові і майже не включав жирів та м'яса. Через це кожен другий учитель страждав на анемію, серцеві та нервові розлади. Зрозуміло, що таке становище педагогів негативно впливало на навчальний процес [13, арк. 59]. На превеликий жаль, фінансове забезпечення освітян мало покращилося і наприкінці 20-х рр. Про це свідчать звіти по соціальному вихованню з районів Чернігівщини. Так, у 1929/1930 н. р. майже усі сільські школи мали земельні ділянки. Частина цих ділянок здавалася в оренду, а частина використовувалася вчителями як городи. Так, у селах Городнянського району Рудьківці, Куликівці, Юріївці, Петрушині, Киїнці, Мохнатині, Сибережі шкільні працівники були змушені обробляти шкільні наділи, щоб прогодувати себе та свої родини [18, арк. 6].

Школи не мали найнеобхіднішого обладнання. Скажімо, у с. Боромики Березненського району Чернігівської округи умови, в яких була змушена працювати школа ще й у 1927 р., були вкрай незадовільними. У шкільному приміщенні не працювала грубка, не вистачало класних дошок, значна частина меблів була поламана, потрібна

була нова огорожа шкільної ділянки, а гроші на це з місцевого бюджету виділити було неможливо.

Більшість шкіл потребували ремонту, тому досить звичною справою було укладання між райвиконкомом у особі голови президії, з одного боку, та громадою села у особі голови сільради, з іншого, угод про ремонтні роботи [19, арк. 52].

Показовим є той факт, що з 765 семирічних шкіл, які надали відомості до Чернігівської окружної інспектури народної освіти, 741 мала класні дошки, а 24 школи не мали їх взагалі. Відомості про приміщення надали 697 шкіл, з яких 601 мала постійне приміщення, а 96 перебували у тимчасових будівлях. Нові приміщення неможливо було побудувати через фінансову скруту [20, арк. 19].

Схожа ситуація спостерігалася і у професійній освіті. Тут становище ускладнювалося ще й тим, що учні профшкіл були відірвані від домівок (адже профшколи переважно містилися у Чернігові та містечках), тому, не маючи безкоштовного житла та державних стипендій, вони мусили залишати навчання.

Народний комісаріат освіти не мав змоги надавати дотації профшколам на їх прохання. Так, керівництво Лозівської сільськогосподарської профшколи звернулося по грошову допомогу безпосередньо до Наркомосу, але у дотації було відмовлено, і профшколі загрожувало закриття. [21, арк. 9].

Чинovníки з місць надіслали тривожні сигнали про становище шкіл на периферії. Так, у листі до Народного комісаріату освіти керівництво Чернігівського окружного відділу освіти згадувало про допис у часопису «Комсомолец України» від 2 березня 1930 р. під назвою «Бідняки тікають зі шкіл», у якому йшлося про те, що учні землеустрійної та зоологічної профшкіл були змушені кидати навчання через матеріальну скруту [21, арк. 29].

Чернігівська окружна інспектура народної освіти пояснювала вищезгаданий допис тим, що з місцевого бюджету для професійних шкіл було виділено лише 40 стипендій. Відповідно, на кожну з 15 професійних шкіл припадало не більше 3-4 стипендій. Тим часом студенти бідняцького походження становили 60 – 70% учнів у всіх профшколах. Державних стипендій взагалі виділено не було [21, арк. 30].

Таким чином, 20-і рр. XX ст. стали справжнім випробуванням як для навчальних закладів, і передусім шкіл на Чернігівщині, так і для Народного комісаріату освіти УСРР, адже саме на нього покладалося надскладне завдання – не маючи належного фінансування, розбудовувати та розвивати систему освіти, так необхідну радянській владі для створення нового, комуністичного суспільства.

Слід віддати належне Г. Гриньку, який очолював освітнє відомство УСРР у надважкий для нього час і намагався будь-якими способами забезпечити школи усім необхідним. На жаль, ці заходи, такі як договори про самообкладання населення, разові кампанії зі збору коштів для шкіл, місячники та тижні освіти, шкільні кооперативи та створення підприємств при школах, не давали значних грошових надходжень. Місцевий бюджет Чернігівщини, як і повсюди в Україні, був слабким і не міг забезпечити основних потреб школи. З коштів місцевого бюджету вдавалося (не завжди повністю) виплатити заробітну плату вчителям. З огляду на ці обставини, маємо засвідчити, що школа на Чернігівщині вижила завдяки ентузіазму населення, яке все ж таки бажало дати своїм дітям освіту, та завдяки ентузіазмові вчительства, яке працювало на межі своїх можливостей і, фактично, безкоштовно.

1. Бухарін М. Учителство та комсомол. Доповідь на Всесоюзному з'їзді вчителів / М. Бухарін. – М., 1922. – 37 с.

2. Ситніков О. П. Освіта в Українській СРР (1920-ті роки): історіографія: дис. кандидата іст. наук: 07.00.06 / Ситніков Олександр Пантелійович. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – 188 с.

3. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921 – 1932 рр.) / Г. І. Ясницький. – К., КДЕ, 1965. – 257 с.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 166, оп. 3, спр. 862, 165 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 7, 113 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 21, 65 арк.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 664 с.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1621, 252 арк.
9. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 865, 146 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 81, 189 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 9304, 183 арк.
12. Держархів Чернігівської обл., ф. р-942, оп. 1, спр. 4715, 317 арк.
13. Держархів Чернігівської обл., ф. р-593, оп. 1, спр. 489, 170 арк.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. р-305, оп. 1, спр. 2546, 51 арк.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. р-800, оп. 1, спр. 11, 203 арк.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. р-800, оп. 1, спр. 1051, 87 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 852, 5 арк.
18. Держархів Чернігівської обл., ф. р-600, оп. 1, спр. 964, 190 арк.
19. Держархів Чернігівської обл., ф. р-800, оп. 1, спр. 13, 121 арк.
20. Держархів Чернігівської обл., ф. р-942, оп. 1, спр. 5140, 125 арк.
21. Держархів Чернігівської обл., ф. р-600, оп. 1, спр. 296, 90 арк.

В статье рассматриваются причины и особенности финансового кризиса в образовательной отрасли Украины в 20-е гг. XX в. и анализируются мероприятия центральной и местной власти по улучшению финансирования общеобразовательных школ на Черниговщине.

Ключевые слова: школа, финансирование, средства, бюджет, самообложение, плата за обучение.

The reasons and peculiarities of financial crisis in educational branch in Ukraine in the 1920th are considered in the article. The conduct of the central and local government to improve the financing of the comprehensive school in Chernihiv region is analysed.

Key-words: school, financing, facilities, budget, self-taxation, school-fees.

